УДК 341.43

Лісова Катерина Сергіївна –
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародного права та права Європейського Союзу
https://orcid.org/0000-0002-2664-7721

Kateryna S. Lisova –
candidate of historical sciences, associate professor,
Associate Professor of the Department of International Law and European Union Law
https://orcid.org/0000-0002-2664-7721

Підгородецький Валентин Олександрович –
здобувач,
Державний податковий університет,
https://orcid.org/0000-0001-7812-7384

Valentyn O. Pidhoretskyi –
PhD seeker,
State Tax University
(31 Universytetska Street, Irpin, 08200, Ukraine)

Скрипець Владислав Ігорович –
здобувач,
Державний податковий університет,
https://orcid.org/0009-0001-8316-5411

Vladyslav I. Skrypets –
PhD seeker,
State Tax University
(31 Universytetska Street, Irpin, 08200, Ukraine)

Правове регулювання статусу біженця крізь призму права Європейського Союзу

Стаття комплексно досліджує правове регулювання статусу біженця крізь призму права Європейського Союзу. Розглядається визначення поняття «біженець» у міжнародному праві відповідно до Конвенції ООН 1951 року та його ключові елементи - обґрунтовані побоювання переслідувань, знаходження поза країною походження, нездатність користуватися її захистом. Аналізуються основні положення Конвенції щодо захисту біженців, зокрема принцип non-refoulement, який забороняє примусове повернення до небезпечних країн, рівність із громадянами в реалізації низки прав і свобод, обов'язок держав співпрацювати з УВКБ ООН.

Висвітлено створення та етапи розвитку Спільної європейської системи притулку (СЄСП), що включає низку директив та регламентів для гармонізації національних систем надання притулку. Детально розглянуто Дублінську регламентацію як механізм визначення держави, відповідальної за розгляд заяв про надання міжнародного захисту, її критичні недоліки під час міграційної кризи 2015-2016 років та пропозиції реформування через запровадження обов'язкового перерозподілу біженців на основі квот.

Проаналізовано критерії надання статусу біженця згідно з Кваліфікаційною директивою 2011/95/ЄС, а також застосування механізму тимчасового захисту, який забезпечує негайну допомогу у випадках масових потоків біженців. Охарактеризовано соціально-економічні права визнаних біженців в ЄС - працевлаштування, соціальний захист, медобслуговування, освіта тощо, а також заходи з їх

інтеграції на основі відповідних стратегій держав-членів. Висвітлено виклики безпрецедентних міграційних криз 2015-2016 та 2022 років для СЄСП, зокрема масовий приплив біженців з України, та необхідність подальшого вдосконалення правового регулювання з урахуванням практичного досвіду, принципів солідарності й міжнародних зобов'язань ЄС у сфері прав людини.

Окрема увага приділяється аналізу різних етапів імплементації положень міжнародного та європейського законодавства про біженців на національному рівні держав-членів ЄС. Зазначається, що незважаючи на наявність спільних правил, їх реалізація залишається неоднорідною через відмінності в адміністративних структурах, ресурсах та процедурах органів притулку різних країн, що створює виклики для забезпечення єдиних стандартів захисту прав біженців.

Ключові слова: *Біженець, міжнародний захист, Європейський Союз, Спільна європейська система притулку.*

K.S. Lisova, V.O. Pidhorodetskyi, V.I. Skrypets Legal Regulation of Refugee Status through the Prism of European Union Law

This article provides a comprehensive analysis of the legal regulation of refugee status through the lens of European Union law. It examines the definition of "refugee" in international law according to the 1951 UN Convention and its key elements: well-founded fear of persecution, being outside the country of origin, and the inability to avail oneself of its protection. The main provisions of the Convention concerning the protection of refugees are analyzed, including the principle of non-refoulement, which prohibits forced return to dangerous countries, equality with citizens in the exercise of a range of rights and freedoms, and the obligation of states to cooperate with the UNHCR.

The creation and developmental stages of the Common European Asylum System (CEAS), which includes a series of directives and regulations to harmonize national asylum systems, are highlighted. The Dublin Regulation, as a mechanism for determining the state responsible for examining applications for international protection, its critical shortcomings during the 2015-2016 migration crisis, and reform proposals involving the mandatory redistribution of refugees based on quotas, are discussed in detail.

The criteria for granting refugee status according to the Qualification Directive 2011/95/EU, as well as the application of the temporary protection mechanism providing immediate assistance in cases of mass influx of refugees, are analyzed. The socio-economic rights of recognized refugees in the EU—employment, social protection, medical care, education, etc.—and integration measures based on member state strategies are characterized. The unprecedented migration crises of 2015-2016 and 2022, particularly the mass influx of refugees from Ukraine, and the need for further improvement of legal regulation considering practical experience, principles of solidarity, and the EU's international human rights obligations are also addressed.

Special attention is given to the analysis of different stages of implementing international and European refugee law provisions at the national level of EU member states. It is noted that despite the existence of common rules, their implementation remains heterogeneous due to differences in administrative structures, resources, and procedures of asylum authorities in different countries, creating challenges for ensuring uniform standards of refugee rights protection.

Keywords: *Refugee, international protection, European Union, Common European Asylum System.*

Постановка проблеми. Захист прав і забезпечення належних умов для біженців є одним із найгостріших викликів для міжнародного співтовариства в сучасному світі. Збройні конфлікти, порушення прав людини, стихійні лиха та інші фактори змушують мільйони людей залишати рідні домівки і шукати притулку в інших країнах. Європейський Союз, який відіграє провідну роль у сфері захисту прав людини та забезпечення міжнародної безпеки, зіткнувся з безпрецедентною кризою біженців у 2015-2016 роках, що виявило недоліки у спільній системі притулку та необхідність її реформування.

Правове регулювання статусу біженця в ЄС є надзвичайно актуальною проблемою з огляду на постійне зростання кількості вимушених переселенців та потребу в ефективному і гуманному управлінні міграційними потоками. Незважаючи на наявність Спільної європейської системи притулку та низки директив і регламентів, що

визначають уніфіковані критерії, процедури і стандарти надання захисту біженцям, залишається ряд невирішених питань. Зокрема, це стосується розподілу відповідальності між державами-членами, забезпечення належних умов прийому та інтеграції біженців, боротьби з нелегальною міграцією та торгівлею людьми.

Додатковим викликом для правового регулювання статусу біженця в ЄС є нова хвиля масового припливу вимушених переселенців з України внаслідок збройної агресії Росії. Це створило безпрецедентний тиск на системи притулку європейських держав і потребу невідкладного реагування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Варто зауважити, що при дослідженні проблематики правового регулювання статусу біженця, потрібно враховувати праці як українських та іноземних вчених. Серед українських вчених дану проблематику вивчали: О. Гончаренко, С. Чехович, О. Малиновська, Г. Тимчик, О. Копиленко, Н. Тиндик, В. Потапова. Потрібно зауважити й на зарубіжних науковців, які у своїх працях вивчали дане питання І. Девід, С. Спенсер, П. Гітелсон, К. Мусало, Дж. Мур, Дж.-Й. Карлієр., та інші.

Невирішені раніше проблеми. У сучасній літературі неодноразово зверталася увага на проблематиці питання біженців спричинених російсько-українською війною. Однак, зважаючи на повномасштабне вторгнення дане питання потребує більш детального вивчення і потребує окремо виділеного наукового дослідження.

Мета полягає в дослідженні правового регулювання статусу біженця в праві Європейського Союзу, аналіз сучасного стану законодавства іноземних країн у сфері біженців, пошук перспективних шляхів задля вдосконалення законодавства права Європейського Союзу.

Виклад основного матеріалу. Поняття «біженець» має чітке визначення в міжнародному праві, яке закріплене в основоположних документах у цій сфері. Згідно зі ст. 1A(2) Конвенції ООН про статус біженців 1951 року, біженець – це особа, яка «внаслідок подій, що відбулися до 1 січня 1951 року, та внаслідок цілком обґрунтованих побоювань стати жертвою переслідувань за ознаками раси, релігії, громадянства, належності до певної соціальної групи або політичних переконань, знаходиться за межами країни своєї національної приналежності та не може користуватися захистом цієї країни або не бажає користуватися таким захистом внаслідок таких побоювань» [4].

Це визначення містить кілька ключових елементів:

1) Наявність обґрунтованих побоювань стати жертвою переслідувань за певними ознаками (раса, релігія, національність, належність до певної групи, політичні переконання).

2) Знаходження поза межами країни своєї національної приналежності або постійного проживання.

3) Нездатність або небажання скористатися захистом цієї країни внаслідок побоювань переслідувань.

Згодом це визначення було розширене Протоколом 1967 року, який скасував географічні та часові обмеження Конвенції 1951 року.

На регіональному рівні Організація Африканської Єдності у 1969 році прийняла Конвенцію про специфічні аспекти проблем біженців в Африці, яка доповнила визначення біженця й включила осіб, що залишили місця свого проживання внаслідок «зовнішньої агресії, окупації, іноземного панування або подій, що серйозно порушують громадський порядок» [8].

Таким чином, міжнародне право надає чітке визначення поняттю «біженець», яке є основою для надання відповідного правового статусу та захисту особам, що вимушені залишити свої країни внаслідок переслідувань або збройних конфліктів.

Основним міжнародним документом, який регулює питання правового статусу біженців, є Конвенція ООН про статус біженців 1951 року [4]. Вона була прийнята в умовах повоєнної Європи, коли мільйони людей були вимушені покинути свої домівки через Другу світову війну.

Конвенція 1951 року встановлює низку принципових положень щодо захисту біженців:

– Принцип non-refoulement, за яким жодну особу не можна примусово повернути до країни, де її життю чи свободі загрожуватиме небезпека через її расу, релігію, національність, належність

до певної соціальної групи або політичні переконання (ст. 33).

– Право біженців на рівні з громадянами приймаючої держави в таких сферах, як релігійна свобода, доступ до судів, початкова освіта, громадська допомога, трудове законодавство, соціальне забезпечення (ст. 3-34).

– Обов'язок держав співпрацювати з Управлінням Верховного комісару Організації Об'єднаних Націй у справах біженців з метою полегшення виконання його мандату (ст. 35).

– Заборона вживання дискримінаційних заходів стосовно біженців з мотивів раси, релігії чи країни походження (ст. 3).

Конвенція також регламентує питання набуття громадянства, видачі проїзних документів, працевлаштування, соціального забезпечення та свободи пересування біженців.

Хоча деякі положення Конвенції 1951 року потребують оновлення з огляду на глобальні зміни у сфері міграції та притулку, вона залишається фундаментальним документом міжнародного права у сфері захисту біженців. Станом на 2024 рік до Конвенції приєдналися 146 держав, включно з усіма країнами-членами ЄС [10].

Питання надання притулку та захисту біженців є одним з пріоритетів Європейського Союзу в галузі юстиції та внутрішніх справ. З метою створення єдиного правового простору та уніфікованих стандартів у цій сфері була розроблена Спільна європейська система притулку (CEAS).

Ідея створення спільної системи притулку виникла ще у 1999 році на засіданні Європейської Ради у Тампере, де було визначено основні принципи та напрямки розбудови цієї системи. Однак безпосередньо СЄСП почала формуватися після набуття чинності Амстердамським договором 1997 року, який передав частину повноважень у сфері міграції та притулку на наднаціональний рівень.

Загалом СЄСП пройшло три етапи свого становлення. Перший етап становлення СЄСП (1999-2005) був спрямований на гармонізацію національних систем притулку шляхом прийняття низки директив та регламентів ЄС. Найважливішими актами цього періоду стали:

Другий етап розбудови СЄСП (2006-2013) мав на меті подальше зміцнення практичної співпраці між державами-членами та покращення чинних стандартів шляхом внесення змін до законодавчих актів першого етапу. Зокрема, були прийняті:

На цьому етапі також було створено низку підтримуючих структур, як-от Європейський офіс підтримки з питань притулку (EASO), Європейську систему ідентифікації відбитків пальців (Eurodac), а також оперативну базу даних ЄС про країни походження (COI).

Третій етап (з 2014 року) передбачав подальшу інституційну консолідацію СЄСП та її імплементацію на національному рівні. Проте криза біженців 2015-2016 років виявила серйозні недоліки у функціонуванні системи та спричинила потребу її реформування.

Крім законодавчих актів, СЄСП базується на принципах солідарності та справедливого розподілу відповідальності між державами-членами. Її складовими є спільні процедури розгляду заяв про надання притулку, співпраця з безпекою на кордонах, боротьба з нелегальною міграцією тощо. Водночас, виконання СЄСП залишається у компетенції національних органів влади.

Правову основу Спільної європейської системи притулку становлять регламенти та директиви ЄС, які встановлюють уніфіковані вимоги та стандарти для держав-членів у сфері надання притулку.

Ключовими регламентами є:

– Дублінська регламентація (включаючи Дублінський регламент III 604/2013), яка визначає критерії відповідальності держави за розгляд клопотань про надання міжнародного захисту. Зазвичай це країна першого в'їзду або місця проживання родичів заявника.

– Регламент EURODAC 603/2013 про створення та експлуатацію європейської системи даних відбитків пальців для ідентифікації заявників про міжнародний захист [9].

Основні директиви СЄСП:

– Кваліфікаційна директива 2011/95/ЄС про єдині стандарти визнання статусу біженців та додаткового захисту, встановлює критерії надання цих статусів. [6]

– Директива про умови прийому 2013/33/ЄС визначає мінімальні стандарти прийому заявників на притулок в ЄС, такі як житло, харчування, медичне обслуговування [7].

– Директива 2013/32/ЄС встановлює процедури надання притулку, яка створює

узгоджену систему забезпечення ефективного та справедливого прийняття рішень щодо заяв про міжнародний захист шляхом встановлення чітких правил реєстрації та подання заявок, термінів розгляду заяв, наданням права на безоплатну правову допомогу заявнику та забезпечує право на оскарження прийнятого рішення у суді [7].

– Директива про тимчасовий захист 2001/55/ЄС регулює надання негайного та тимчасового захисту біженцям у разі масового припливу [1].

– Директива про право на сімейне возз'єднання 2003/86/ЄС гарантує визнаним біженцям право на возз'єднання з членами сім'ї.

Зазначені акти ЄС формують правову базу для забезпечення захисту біженців, гармонізації національних систем притулку та співпраці між державами-членами. Водночас, дедалі більшою проблемою стає невідповідність між високими стандартами, закладеними в цих документах, та реальною практикою їх імплементації.

Одним з найважливіших елементів Спільної європейської системи притулку є Дублінська регламентація, що встановлює критерії визначення держави, відповідальної за розгляд клопотання про надання міжнародного захисту в ЄС. Її основним компонентом є Дублінський регламент III (604/2013).

Суть Дублінського механізму полягає в тому, що заява про надання притулку розглядається лише однією державою-членом. За загальним правилом це країна, через яку заявник першою в'їхав на територію ЄС або в якій він має членів сім'ї. Таким чином передбачається попередження практики «притулкового туризму» та множинного звернення за статусом біженця.

Проте під час міграційної кризи 2015-2016 років Дублінська система зазнала серйозного випробування і виявила свої вразливі місця. Непропорційний тягар відповідальності за прийом біженців лягав на країни першого в'їзду (Грецію, Італію, Угорщину), де склалися критичні ситуації з напливом великої кількості мігрантів. Водночас інші держави-члени блокували можливість перерозподілу біженців через Дублінські правила.

Це спричинило дискусії про необхідність реформування Дублінської системи шляхом запровадження елементу обов'язкового перерозподілу біженців на основі квот або коригувальних критеріїв. Однак, через складність досягнення компромісу між державами-членами, реформа досі не відбулася.

У 2020 році Єврокомісія представила новий Пакт про міграцію і притулок, який пропонує низку змін до Дублінської системи, зокрема: можливість взяти на себе відповідальність за заяву про надання притулку замість країни першого в'їзду; посилена солідарність через перерозподіл біженців та інші форми внесків держав; прискорені кордонні процедури і механізми виконання рішень про повернення [2].

Проте згода щодо остаточного вигляду реформованої системи досить довго не була досягнута через розбіжності між державами-членами. Питання реформування Дублінського механізму залишалось однією з ключових тем на порядку денному трансформації СЄСП. І тільки у 2024 році все ж таки вдалося дійти згоди щодо вдосконалення Дублінських правил [5], яке забезпечить більш справедливий розподіл відповідальності між державами-членами ЄС у питаннях притулку.

Незважаючи на існування Спільної європейської системи притулку, процедура надання статусу біженця та міжнародного захисту значною мірою залишається в компетенції національних органів держав-членів ЄС. Кожна країна має власну систему інституцій та процедури, що регулюються як законодавством ЄС, так і національними нормативними актами.

Хоча Процедурна директива 2013/32/ЄС встановлює загальні вимоги до порядку розгляду заяв про надання притулку, їх практична реалізація відрізняється в різних державах-членах. Структура органів, що опікуються питаннями біженців, процедурні строки, механізми оскарження рішень тощо можуть суттєво відрізнятися.

До розгляду заяв можуть бути залучені різні установи – міграційні служби, суди, апеляційні інстанції, служби безпеки тощо. В деяких країнах функціонують спеціалізовані установи у справах біженців.

Водночас, незважаючи на ці відмінності, всі держави ЄС зобов'язані дотримуватися основних принципів та гарантій, передбачених законодавством ЄС, зокрема права на

справедливий розгляд заяви, належне поводження із заявниками, захист від вислання тощо.

Ключовим нормативним актом ЄС, що визначає критерії надання статусу біженця, є Кваліфікаційна директива 2011/95/ЄС. Вона базується на визначенні поняття «біженець», сформульованому в Конвенції ООН про статус біженців 1951 року та Протоколі 1967 року [4].

Згідно з Директивою, статус біженця надається іноземцю, який через обґрунтовані побоювання стати жертвою переслідувань за ознаками раси, релігії, національності, політичних переконань або належності до певної соціальної групи перебуває поза країною свого походження і не може або не бажає користуватися захистом цієї країни через такі побоювання [6].

Поняття «переслідування» трактується Директивою досить широко і може включати фізичне чи психологічне насильство, дискримінаційні заходи, санкції з порушенням права на життя та гідність, а також різні форми правових, адміністративних, поліцейських чи юридичних заходів [6].

Директива також встановлює критерії для надання додаткового захисту особам, які не відповідають визначенню біженця, але все ж ризикують зазнати серйозної шкоди у вигляді смертної кари, тортур, нелюдського поводження чи загрози через збройний конфлікт.

Разом з тим, статус біженця не надається за певних підстав, зокрема якщо є серйозні підстави вважати, що заявник скоїв злочин проти миру, воєнний злочин, злочин проти людяності або тяжкий неполітичний злочин поза країною притулку.

Процедура визначення відповідності критеріям біженця проводиться компетентними національними органами. Рішення приймається на основі усіх релевантних фактів, зокрема інформації про стан прав людини і безпекову ситуацію в країні походження заявника.

Одним із способів реагування на масовий приплив біженців у Європейському Союзі є надання тимчасового захисту згідно з положеннями Директиви 2001/55/ЄС. Цей механізм застосовується у виняткових випадках масового напливу переміщених осіб через конфлікти, насильство, порушення прав людини та дозволяє надавати негайний та тимчасовий захист постраждалим без проходження звичайних процедур надання притулку.

Запровадження тимчасового захисту відбувається шляхом прийняття рішення Радою ЄС кваліфікованою більшістю за пропозицією Єврокомісії. У рішенні визначаються категорії осіб, яким надається цей вид захисту, дата введення та максимальний період його дії (до 3 років).

Особи, які отримують тимчасовий захист на території ЄС, користуються такими правами як: видача дозволу на перебування мінімум на 1 рік; доступ до житла, освіти, зайнятості, медобслуговування; захист від примусового повернення та забезпечення безпеки; можливість возз'єднання з членами сім'ї; надання гуманітарної допомоги тощо [1].

Цей механізм був задіяний вперше під час конфлікту в колишній Югославії у 1990-х роках для захисту біженців у країнах ЄС. Проте під час міграційної кризи 2015-2016 років його активація не відбулася через відсутність політичної згоди серед держав-членів.

Застосування тимчасового захисту дозволяє забезпечити невідкладні потреби біженців і полегшити тиск на національні системи притулку. Водночас критики вказують на його тимчасовий і обмежений характер, а також брак довгострокових рішень для осіб, яким надано такий захист.

Незважаючи на певні недоліки, механізм тимчасового захисту залишається важливим інструментом реагування ЄС на надзвичайні ситуації з масовим напливом біженців. Його ефективне застосування може допомогти державам-членам впоратися з раптовим припливом вимушених переселенців та надати їм необхідний захист на початковому етапі.

Утім, для комплексного вирішення проблеми біженців лише тимчасовий захист є недостатнім. Він має доповнюватися ширшими заходами ЄС щодо подолання першопричин вимушеної міграції, зміцнення систем притулку, інтеграції біженців та співпраці з третіми країнами.

Одним з фундаментальних прав визнаних біженців у Європейському Союзі є захист від примусового повернення (вислання) до країни походження відповідно до принципу non-refoulement. Це право гарантується низкою

правових актів ЄС та міжнародних конвенцій, зокрема:

– Статтею 33 Конвенції ООН про статус біженців 1951 року;

– Статтею 19 Хартії основних прав ЄС;

– Кваліфікаційною директивою 2011/95/ЄС;

– Процедурною директивою 2013/32/ЄС.

Зокрема, Кваліфікаційна директива забороняє вислання біженців до країни, де їм може загрожувати переслідування або реальний ризик зазнати серйозної шкоди. Також не допускається їх вислання до держави, де існує ризик подальшого переміщення до країни походження [6].

Право на захист від примусового повернення не є абсолютним і може бути обмежене лише у виняткових випадках, чітко визначених законодавством ЄС та міжнародними конвенціями. Наприклад, якщо біженець становить загрозу національній безпеці чи є обвинуваченим у вчиненні тяжкого злочину.

Водночас, на практиці трапляються випадки порушення цього принципу через проблеми у процедурах надання притулку, ідентифікації осіб, дотримання гарантій тощо. Наглядом за імплементацією держав-членів займаються інституції ЄС та Європейський суд з прав людини.

Після надання статусу біженця особи мають право на низку соціально-економічних гарантій у країнах Європейського Союзу відповідно до Женевської конвенції 1951 року, Кваліфікаційної директиви та інших актів законодавства ЄС.

Основні соціально-економічні права біженців включають:

– Право на працю (в окремих державах можуть бути певні обмеження) та отримання підходящої роботи.

– Доступ до системи соціального забезпечення на рівні з громадянами приймаючої країни.

– Медичне обслуговування, в тому числі лікування та госпіталізація.

– Отримання освіти, зокрема доступ до загальної системи освіти для дітей.

– Право на житло та належні умови проживання.

– Свобода пересування в межах території держави-члена.

– Отримання документів, що посвідчують особу біженця.

– Право на сімейне возз'єднання (для подружжя та неповнолітніх дітей).

– Доступ до інтеграційних програм, курсів вивчення мови країни перебування тощо.

Кваліфікаційна директива встановлює мінімальні стандарти щодо забезпечення цих прав, які мають імплементувати всі держави ЄС. Водночас, в різних країнах рівень соціального захисту та умови реалізації прав біженців можуть відрізнятися [6].

Гарантування належних соціально-економічних прав є критично важливим як для забезпечення гідних умов життя біженців, так і для полегшення їх інтеграції в приймаючі суспільства. Втім, виконання цих зобов'язань нерідко стикається з фінансовими, адміністративними та суспільними викликами.

Одним з ключових пріоритетів політики ЄС щодо біженців є їх успішна інтеграція в приймаючі суспільства. Це важливо як для самих біженців, так і для мінімізації потенційних ризиків та напруги у відносинах з місцевими громадами.

На рівні ЄС процес інтеграції біженців регулюється низкою актів «м'якого» права:

– План дій з інтеграції громадян третіх країн (2016);

– Європейський порядок денний з інтеграції (2020);

– Рекомендації та звіти Європейської Комісії та EASO.

Вони визначають загальні принципи, пріоритетні сфери та найкращі практики інтеграції, зокрема вивчення мови, освіту, працевлаштування, доступ до житла та соціальних послуг.

Водночас, як і в питаннях притулку, держави-члени ЄС мають широку автономію у розробці та реалізації національних інтеграційних стратегій і програм. Вони можуть передбачати різні підходи та інструменти від надання інформації, мовних курсів до професійного навчання, соціального супроводу тощо.

Істотними викликами на шляху успішної інтеграції біженців можуть бути мовні та культурні бар'єри, відсутність освіти та професійних навичок, психологічні травми,

пов'язані з досвідом вимушеної міграції, а також упередження з боку місцевого населення.

Досвід країн ЄС свідчить, що ефективна інтеграційна політика вимагає комплексного підходу, залучення всіх зацікавлених сторін (державних органів, місцевих громад, роботодавців, громадянського суспільства) та достатніх ресурсів. Успішна інтеграція біженців сприяє їх самореалізації, зміцненню соціальної згуртованості та економічного розвитку приймаючих держав.

Незважаючи на зусилля створити спільну систему притулку, Європейський Союз зіткнувся з безпрецедентними викликами під час масштабної міграційної та біженської кризи у 2015-2016 роках. Зростаюча нестабільність у сусідніх регіонах, зокрема конфлікт у Сирії, спричинили великий потік біженців та мігрантів до Європи шляхами через Середземне море та Балканський маршрут.

Лише у 2015 році близько 1,3 млн осіб офіційно звернулися за притулком у ЄС. Основними країнами їх походження були Сирія, Афганістан та Ірак. Найбільше навантаження лягло на Грецію та Італію як країни першого в'їзду, а також на Німеччину, Швецію та Австрію як основні країни-реципієнти [3].

24 лютого 2022 року розпочалося повномасштабне вторгнення Російської Федерації на територію незалежної України. Це призвело до найбільшого переміщення населення в Європі з часів Другої світової війни. Мільйони українських громадян були змушені терміново залишити свої домівки через активні бойові дії, руйнування цивільної інфраструктури та загрозу для життя.

Європейський Союз відразу зіткнувся з безпрецедентним напливом біженців з України. Станом на червень 2024 року, за даними ООН, понад 8 мільйонів українців залишили країну у зв'язку з війною, переважна більшість з яких знайшли прихисток у державах-членах ЄС.

Це стало серйозним випробуванням для Спільної європейської системи притулку та механізмів солідарності між країнами Євросоюзу. Вперше після міграційної кризи 2015-2016 років європейські держави зіткнулися з масовим напливом шукачів захисту протягом короткого періоду часу.

Для оперативного реагування на цю ситуацію Рада ЄС 4 березня 2022 року вперше в історії активувала механізм тимчасового захисту відповідно до Директиви 2001/55/ЄС. Це дозволило надавати біженцям з України необхідний захист без проходження звичайних процедур отримання притулку [1].

Тимчасовий захист гарантував українським біженцям право на проживання в ЄС від 1 до 3 років, доступ до освіти, ринку праці, медичних та соціальних послуг. Крім того, він передбачав можливість возз'єднання сімей та свободу пересування в межах Євросоюзу.

Запровадження такого механізму допомогло швидко забезпечити основні потреби української діаспори та розподілити тягар між державами-членами ЄС. Станом на 2024 рік найбільше українських біженців прийняли Польща, Німеччина, Чехія, Італія та Іспанія.

Водночас, надзвичайно масштабний і раптовий характер кризи виявив певні вузькі місця в системі притулку ЄС. Зокрема, спостерігалися проблеми з реєстрацією та обліком біженців, нестача тимчасового житла, перевантаженість соціальних служб у деяких регіонах, ускладнення з працевлаштуванням.

Для подолання цих викликів Європейський Союз мобілізував додаткові ресурси та залучив гуманітарні організації, громадянське суспільство, координаційні механізми на кшталт Платформи солідарності ЄС. Істотну фінансову допомогу біженцям з України надали окремі держави-члени та міжнародні донори.

Криза біженців з України підкреслила важливість забезпечення єдності й солідарності всередині ЄС у питаннях притулку. Вона також виявила потребу посилення гнучкості та спроможності Спільної європейської системи притулку реагувати на масові та раптові виклики у сфері захисту вимушених переселенців.

На нашу думку, в право Європейського Союзу можна ввести концепцію «диференційованої солідарності» у сфері притулку ЄС як інноваційного підходу до вдосконалення Спільної європейської системи притулку. На відміну від існуючих пропозицій обов'язкових квот розподілу біженців, які викликають спротив окремих держав-членів, запропонована модель передбачає гнучкий механізм розподілу відповідальності з урахуванням специфіки, можливостей та обмежень кожної країни.

Сутність концепції полягає у визначенні індивідуальних «профілів солідарності» для держав-членів ЄС на основі комплексу демографічних, економічних, безпекових та інших релевантних критеріїв. Це дозволить диверсифікувати форми участі країн у наданні притулку – від фізичного прийому біженців до фінансових внесків, експертної підтримки, програм переселення чи зовнішньополітичних зусиль у країнах походження мігрантів.

Такий підхід, з одного боку, забезпечить справедливіший розподіл навантаження в умовах криз, а з іншого – сприятиме підвищенню легітимності та сталості системи притулку ЄС через врахування національної специфіки. Це дозволить подолати наявні політичні суперечності та розблокувати реформування законодавства ЄС у сфері притулку.

Крім того, можливе запровадження в законодавстві ЄС інституту «субсидіарного громадянства» для довгострокових біженців. Ця новела передбачає надання особам, які понад 5 років користуються міжнародним захистом у ЄС і успішно інтегрувалися, специфічного статусу, що включатиме більшість прав громадян ЄС, за винятком участі у виборах до Європарламенту. Зокрема, «субсидіарне громадянство» гарантуватиме вільне пересування та проживання в межах усього Євросоюзу, доступ до ринку праці будь-якої держави-члена без додаткових дозволів, рівні соціальні права та можливості возз'єднання сім'ї.

Запровадження такого статусу, з одного боку, стимулюватиме інтеграційні зусилля біженців, а з іншого - сприятиме справедливішому розподілу відповідальності між країнами ЄС у довгостроковій перспективі. Це також дозволить подолати наявні обмеження мобільності визнаних біженців у межах ЄС, які часто прив'язані до держави, що надала їм захист.

Розроблені положення формують теоретичне підґрунтя для якісної трансформації правового регулювання статусу біженця в ЄС у напрямку більшої адаптивності, інклюзивності та орієнтації на практичні потреби як шукачів притулку, так і приймаючих держав.

Висновки. Європейський Союз створив досить розгалужену систему правового регулювання статусу біженців, закріплену в низці директив, регламентів та інших актів вторинного законодавства. Попри існування спільних правил, їх імплементація на національному рівні держав-членів залишається неоднорідною через відмінності в структурах, процедурах та ресурсах органів притулку. Це створює виклики для забезпечення єдиних стандартів захисту прав біженців у всьому ЄС.

Міграційні кризи останніх років продемонстрували необхідність подальшого вдосконалення правової бази, особливо в питаннях реформування Дублінської системи та механізмів солідарного розподілу відповідальності. Важливим є також посилення гнучкості та спроможності Спільної європейської системи притулку реагувати на масові та раптові потоки біженців.

Загалом, незважаючи на певні проблеми та розбіжності, правове регулювання статусу біженця в праві ЄС формує комплексні гарантії захисту цієї вразливої категорії осіб. Водночас воно потребує постійного оновлення та адаптації до нових міграційних викликів задля ефективної реалізації принципів захисту прав людини та міжнародних зобов'язань Євросоюзу.

Список використаних джерел:

1. Директива Ради 2001/55/ЄС про мінімальні стандарти для надання тимчасового захисту у разі масового напливу переміщених осіб та про заходи, що сприяють збалансованості зусиль між державами-членами щодо прийому таких осіб та відповідальності за наслідки такого прийому: Директива Ради ЄС. URL: https://ips.ligazakon.net/document/MU01293?an=2 (дата звернення: 11.06.2024).

2. Європейська правда. Швидші процедури та «баланс відповідальності»: ЄС пропонує нову систему міграції та притулку. *Європейська правда*. URL: https://www.eurointegration.com.ua/news/2020/09/23/7114623/ (дата звернення: 11.06.2024).

3. Каменчук Т. О. «Європейська міграційна криза» як виклик єдності Європейського союзу. *Політичне життя*. 2022. № 1. С. 36–42. URL: https://doi.org/10.31558/2519-2949.2022.1.4 (дата звернення: 11.06.2024).

4. Конвенція про статус біженців (укр/рос): Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 28.07.1951 р.: станом на 10 січ. 2002 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_011#Text (дата звернення: 11.06.2024).

5. Прасад А. Рада ЄС схвалила новий пакт про міграцію та притулок. URL: https://forbes.ua/news/rada-es-skhvalila-noviy-pakt-pro-migratsiyu-ta-pritulok-14052024-21150 (дата звернення: 11.06.2024).

6. Directive 2011/95/EU of the European Parliament and of the Council of 13 December 2011 on standards for the qualification of third-country nationals or stateless persons as beneficiaries of international protection, for a uniform status for refugees or for persons eligible for subsidiary protection, and for the content of the protection granted : DIRECTIVE EU. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:32011L0095 (дата звернення: 11.06.2024).

7. Kharytonov R. F., Shishimenko O. I. International legal protection of migrants' rights in the eu: current state. *South ukrainian law journal*. 2022. Т. 3, № 4. С. 87–90. URL: https://doi.org/10.32850/sulj.2022.4.3.15 (дата звернення: 11.06.2024).

8. Organization of African Unity (OAU), Convention Governing the Specific Aspects of Refugee Problems in Africa ("OAU Convention"), 1001 U.N.T.S. 45, 10 September 1969, https://www.refworld.org/legal/agreements/oau/1969/en/13572 (дата звернення: 11.06.2024).

9. Regulation (EU) No 603/2013 of the European Parliament and of the Council of 26 June 2013: Regulation (EU). URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/ALL/?uri=CELEX:32013R0603 (дата звернення: 11.06.2024).

10. Untc. United Nations Treaty Collection. URL: https://treaties.un.org/pages/ViewDetailsII.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=V-2&chapter=5&Temp=mtdsg2&clang=_en (дата звернення: 11.06.2024).

References:

1. Dyrektyva Rady 2001/55/IeS pro minimalni standarty dlia nadannia tymchasovoho zakhystu u razi masovoho naplyvu peremishchenykh osib ta pro zakhody, shcho spryiaiut zbalansovanosti zusyl mizh derzhavamy-chlenamy shchodo pryiomu takykh osib ta vidpovidalnosti za naslidky takoho pryiomu: Dyrektyva Rady YeS. URL: https://ips.ligazakon.net/document/MU01293?an=2 (data zvernennia: 11.06.2024).

2. Yevropeiska pravda. Shvydshi protsedury ta "balans vidpovidalnosti": YeS proponuie novu systemu mihratsii ta prytulku. *Yevropeiska pravda*. URL: https://www.eurointegration.com.ua/news/2020/09/23/7114623/ (data zvernennia: 11.06.2024).

3. Kamenchuk T. O. "Ievropeiska mihratsiina kryza" yak vyklyk yednosti Yevropeiskoho soiuzu. *Politychne zhyttia*. 2022. № 1. S. 36–42. URL: https://doi.org/10.31558/2519-2949.2022.1.4 (data zvernennia: 11.06.2024).

4. Konventsiia pro status bizhentsiv (ukr/ros): Konventsiia Orh. Obiedn. Natsii vid 28.07.1951 r.: stanom na 10 sich. 2002 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_011#Text (data zvernennia: 11.06.2024).

5. Prasad A. Rada YeS skhvalyla novyi pakt pro mihratsiiu ta prytulok. URL: https://forbes.ua/news/rada-es-skhvalila-noviy-pakt-pro-migratsiyu-ta-pritulok-14052024-21150 (data zvernennia: 11.06.2024).

6. Directive 2011/95/EU of the European Parliament and of the Council of 13 De-cember 2011 on standards for the qualification of third-country nationals or stateless persons as beneficiaries of international protection, for a uniform status for refugees or for persons eligible for subsidiary protection, and for the content of the protection granted : DIRECTIVE EU. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:32011L0095 (data zvernennia: 11.06.2024).

7. Kharutonov R. F., Shishimenko O. I. International legal protection of migrants' rights in the eu: current state. *South ukrainian law journal*. 2022. T. 3, № 4. S. 87–90. URL: https://doi.org/10.32850/sulj.2022.4.3.15 (data zvernennia: 11.06.2024).

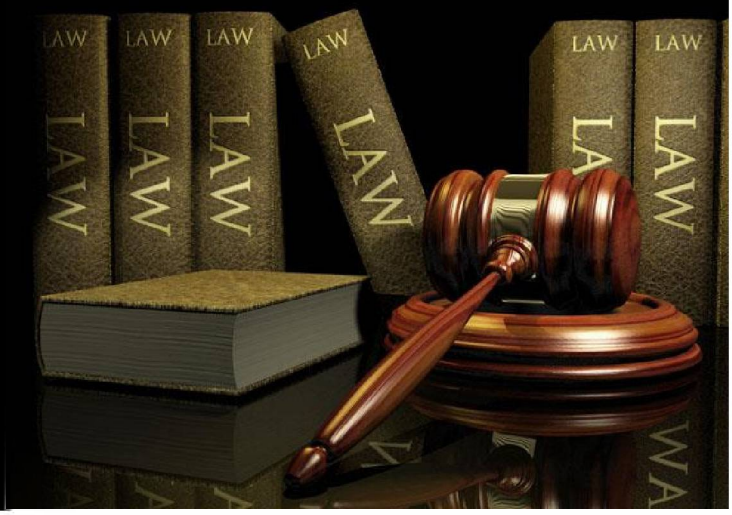
8. Organization of African Unity (OAU), Convention Governing the Specific Aspects of Refugee Problems in Africa ("OAU Convention"), 1001 U.N.T.S. 45, 10 September 1969, https://www.refworld.org/legal/agreements/oau/1969/en/13572 (data zvernennia: 11.06.2024).

9. Regulation (EU) No 603/2013 of the European Parliament and of the Council of 26 June 2013: Regulation (EU). URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/ALL/?uri=CELEX:32013R0603 (data zvernennia: 11.06.2024).

10. Untc. United Nations Treaty Collection. URL: https://treaties.un.org/pages/ViewDetailsII.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=V-2&chapter=5&Temp=mtdsg2&clang=_en (data zvernennia: 11.06.2024).

ISSN 2409-6415

Електронне науково-практичне фахове видання

2024 / № 123

Журнал східноєвропейського права

(Протокол № 3 від 08 жовтня 2013 року)
Включено до Переліку наукових фахових видань України
(Наказ Міністерства освіти і науки України від 15.04.2014 № 455)
ISSN 2409-6415
Журнал східноєвропейського права внесений до HeinOnline

Проблематика: висвітлення результатів фундаментальних та прикладних наукових досліджень, дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук з актуальних проблем становлення та прагматичного розвитку східноєвропейського права в умовах глобалізаційних викликів

Галузь науки: юридичні науки

Періодичність: щомісячно

Головний редактор: Мосьондз Сергій Олександрович, доктор юридичних наук, професор, виконуючий обов'язки ректора ПВНЗ «Університет сучасних знань»

Відповідальний секретар: Соколан Тетяна Сергіївна, кандидат юридичних наук

Члени редколегії: **Мельник Роман Сергійович,** доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри адміністративного права, Київський національний університет імені Тараса Шевченка **Янчук Артем Олександрович,** доктор юридичних наук, професор, державний секретар, Міністерство охорони здоров'я, **Кузьменко Оксана Володимирівна,** доктор юридичних наук, професор, професор кафедри теорії та історії права, Державний вищий навчальний заклад «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана», **Личенко Ірина Олександрівна**, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри цивільного права та процесу, Навчально-науковий інститут права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка», **Чорна Вікторія Григорівна,** доктор юридичних наук, доцент, доцент кафедри адміністративного права і процесу, Державний вищий навчальний заклад «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана», **Губанова Тамара Олексіївна,** доктор юридичних наук, професор, директор, Приватний вищий навчальний заклад «Фінансово-правовий коледж», **Книш Сергій Володимирович,** кандидат юридичних наук, юрисконсульт, Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, **доктор Егле Білевічюте,** член Комісії з розгляду адміністративних спорів Литви, професор Університету Миколаса Ромеріса, (Вільнюс, Литва), **доктор Тома Бірмонтієн,** професор Лабораторії правосуддя, Лабораторії прав людини юридичного факультету Інституту публічного права Університету Миколаса Ромеріса, (Вільнюс, Литва), **доктор Агне Тваронавічієн,** Лабораторія соціальних технологій, Лабораторія посередництва та сталого розв'язання конфліктів юридичного факультету Інституту публічного права Університету Миколаса Ромеріса (Вільнюс, Литва)

Адреса редакції: вул. Велика Васильківська, 57/3, м. Київ, Україна, 03150

Тел.: +38 (063) 758 57 24
E-mail: easternlaw.ua@gmail.com
Сайт: http://easternlaw.com.ua

(Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine of 15.04.2014 No. 455)
ISSN 2409-6415
The Journal of Eastern European Law is included in HeinOnline

Issue: lighting the results of basic and applied research, dissertations for the degree of doctor and candidate of sciences on current issues of establishment and pragmatic development of Eastern European law within globalization challenges

Branch of science: jurisprudence

Frequency: monthly

Editor in Chief: Mosondz Serhii Oleksandrovych, doctor of juridical sciences, professor, acting rector of the Private Higher Educational Establishment "The University of Modern Knowledge"

Secretary in Charge: Sokolan Tetiana Serhiivna, candidate of juridical sciences

Members of the editorial board: **Melnyk Roman Serhiiovych,** doctor of juridical sciences, professor, head of the Department of Administrative Law of Taras Shevchenko National University of Kyiv, **Yanchuk Artem Oleksandrovych,** doctor of juridical sciences, professor, state secretary, the Ministry of Health, **Kuzmenko Oksana Volodymyrivna,** doctor of juridical sciences, professor, professor of the Department of theory and history of law at the State Higher Educational Establishment "Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman", **Lychenko Iryna Oleksandrivna,** doctor of juridical sciences, head of the Department of Civil Law and Procedure at the Training and Scientific Institute of Jurisprudence, Psychology and Innovative Education of Lviv Polytechnic National University, **Chorna Viktoriia Hryhorivna,** doctor of juridical sciences, associate professor, associate professor of the Department of Administrative Law and Proceeding at the State Higher Educational Establishment "Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman", **Hubanova Tamara Oleksiivna,** doctor of juridical sciences, professor, director at the Private Higher Educational Establishment "Financial and Law College", **Knysh Serhii Volodymyrovych,** candidate of juridical sciences, legal counsel, Lesya Ukrainka Eastern European National University, **Dr. Eglė Bilevičiute,** member at Lithuania Administrative Disputes Commission, professor at the Mykolas Romeris University (Vilnius, Lithuania), **Dr. Toma Birmontien,** professor at Justice Laboratory, Human Rights Laboratory of Faculty of Law of Institute of Public Law, Mykolas Romeris University (Vilnius, Lithuania), **Dr. Agne Tvaronaviciene,** Social Technologies Laboratory, Mediation and Sustainable Conflict Resolution Laboratory of Faculty of Law, Institute of Public Law of Mykolas Romeris University (Vilnius, Lithuania).

Address of the editorial office: 57/3 Velyka Vasylkivska Street, Kyiv, 03150, Ukraine

Tel.: +38 (063) 758 57 24
E-mail: easternlaw.ua@gmail.com
Website: http://easternlaw.com.ua

ЗМІСТ

Кириченко О.А., Бідей О.М., Бідей І.О. Розвиток інноваційного розуміння одинадцятирівневої базової та супутньої юридичної чи будь-якої іншої освіти……..7

Кириченко О.А., Ланцедова Ю.О., Бідей О.М. Розвиток інноваційної класифікації юридичних наук на підставі їхніх гіпергрупових завдань і деяких інших взаємопов'язаних положень теорології юриспруденції……..20

Коропатнік І.М., Карелін В.В. Доброчесність військовослужбовців як складова військово-патріотичного виховання……..36

Катеринчук К.В., Беспаль О.Л. Інституційна автономія та академічна свобода: теоретико-правове дослідження……44

Руднєва О.М., Головащенко О.С., Жук Н.А. Конституційно-правові основи економічної безпеки України……51

Теремецький В.І., Дуліба Є.В., Хмара М.В. Комерційне гестаційне сурогатне материнство та виклики для України як кандидата в члени ЄС……60

Яковюк І.В. Злочини проти основ національної безпеки як прояв деформації правової свідомості громадян України (на прикладі колабораційної діяльності).....69

Гринько П.О. Допис в соціальних мережах як об'єкт авторського права……79

Ковальчук О.Я. Інноваційні підходи в концепції смарт судочинства: інтелектуальна модель виявлення злочинних угруповань……85

Лісова К.С., Підгородецький В.О., Скрипець В.І. Правове регулювання статусу біженця крізь призму права Європейського Союзу.....93

Москвін Б.Ю. Сучасний стан міграційних процесів в Україні……..104

Островський С.О., Коба М.М. Правовий захист і соціальні гарантії українських військовополонених: теоретичні та практичні аспекти……111

Дерлюк О.В. Міжнародна гуманітарна допомога Україні в умовах військової агресії……118

Богуславський О.А. Філософсько-правовий аналіз утілення ідей гуманізму у Конституції України……125

Пєшков В.В., Полозенко А.В. Роль органів публічного адміністрування в умовах воєнного стану……..130

Пискун А.А. Правове регулювання інституту електронного урядування……136

Тахтай Є. Забезпечення реалізації засади права на захист у загальному та спеціальному досудовому провадженні……144

Хілько І.Г. Правове регулювання сфери спорту в умовах особливого періоду ……...151

Гонтар Ю.С. Адміністративно-правові засади застосування санкцій у сфері господарської діяльності під час дії правового режиму воєнного стану……159

Джулай І.А. Адміністративно-правові засади державної підтримки сільського господарства України……165

Єфанов С.Ю. Роль адміністративного права у правовому регулюванні спадкових відносин……172

Тищенко Д.О. Роль штучного інтелекту та проблематика його застосування національними та міжнародними судовими арбітражними установами при вирішенні комерційних спорів……178

Теремецький В.І. Відгук на Науковий журнал Донецького державного університету внутрішніх справ «Вісник Луганського навчально-наукового інституту імені Е.О. Дідоренка»……186

TABLE OF CONTENTS

O.A. Kirichenko, O.M. Bidei, I.O. Bidei Developing an Innovative Understanding of Eleven-Level Basic and Related Legal or Any Other Education.....7

O.A. Kirichenko, Yu.O. Lantsedova, O.M. Bidei Development of Innovative Classification of Juridical Sciences on the Basis of Their Hypergroup Tasks and Some Other Theory Theorological Provisions of Jurisprudence.....20

I.M. Koropatnik, V.V. Karelin Integrity of Military Servants as a Component of Military Patriotic Education.....36

K.V. Kateryncһuk, O.L. Bespal Institutional Autonomy and Academic Freedom: A Theoretical and Legal Study.....44

O.M. Rudneva, O.S. Golovashchenko, N.A. Zhuk Constitutional and Legal Basis of Economic Security of Ukraine.....51

V.I. Teremetskyi, Ye.V. Duliba, M.V. Khmara Commercial Gestational Surrogacy and Challenges for Ukraine as an EU Membership Candidate.....60

I.V. Yakoviyk Crimes against the Fundamentals of National Security as a Manifestation of Deformation of the Legal Consciousness of Ukrainian Citizens (on the Example of Collaboration Activities).....69

P.O. Grynko Post in Social Networks as an Object of Copyright.....79

O.Ya. Kovalchuk Innovative Approaches in the Smart Judiciary Concept: an Intelligent Model for Detecting Criminal Groups.....85

K.S. Lisova, V.O. Pidhorodetskyi, V.I. Skrypets Legal Regulation of Refugee Status through the Prism of European Union Law.....93

B.Yu. Moskovin Current State of Migration Processes in Ukraine.....104

S.O. Ostrovskyi, M.M. Koba Legal Protection and Social Guarantees of Ukrainian Prisoners of War: Theoretical and Practical Aspects.....111

O.V. Derlyuk International Humanitarian Aid to Ukraine under Military Aggression.....118

O.A. Boguslavskyi Philosophical and Legal Analysis of the Embodiment of the Ideas of Humanism in the Constitution of Ukraine……125

V.V. Peshkov, A.V. Polozenko Role of Public Administrative Bodies under the Conditions of Marital Law……130

A.A. Piskun Legal Regulation of the Electronic Government Institute……..136

Ye. Takhtai Ensuring the Implementation of the Right to Defense in General and Special Pre-Trial Proceedings……144

I.H. Khilko Legal Regulation of the Sphere of Sports under the Conditions of a Special Period……151

Yu.S. Hontar Administrative and Legal Principles of Applying Sanctions in the Field of Economic Activity during the Legal Regime of Martial Law……..159

I.A. Dzhulai Administrative and Legal Principles of State Support of Agriculture of Ukraine……...165

S.Yu. Iefanov The Role of Administrative Law in the Legal Regulation of Inheritance Relations ……...172

D.O. Tyshchenko Role of Artificial Intelligence and the Issues of Its Application by National and International Judicial Arbitration Institutions in Resolving Commercial Disputes……178

V.I. Teremetskyi Review to the Scientific Journal of Donetsk State University of Internal Affairs "Bulletin of Luhansk Didorenko Educational and Research Institute"……..……186